

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Логіка»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою 11 – «Проблема, гіпотеза , теорія як форми наукового пізнання»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
29.08.2023 № 2)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

1. Доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук
Наталія БОБРО
2. Професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету, доктор філософських наук, професор
Андрій ЛЕБІДЬ

План лекції

1. Проблема. Визначення поняття «проблема».
2. Логічна структура проблеми.
3. Види проблем.
4. Проблема і завдання.
5. Визначення поняття «гіпотеза» і ролі гіпотез у пізнанні.
6. Види гіпотез.
7. Правила формулювання гіпотез. Розробка гіпотези.
8. Визначення поняття «теорія». Структура та функції теорії.

Рекомендована література:

Основна

1. Войтенко Д. О., Качурова С. В., Невельська-Гордєєва О. П. Логіка в запитаннях і відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. О.П. Невельської-Гордєєвої. Харків : Право, 2019. 126 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/493/3_Logika_v_zapitannjah_NP_vnutri.pdf
2. Конверський А. Є. Сучасна логіка (класична та некласична). 2-ге вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2017. 294 с. URL: http://philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Konverskii_Modern_logic.pdf
3. Логіка для юристів: підручник / В. С. Бліхар, В. В. Левкулич, М. М. Олексюк, Б. Б. Шандра, В. Ю. Свищо, О. І. Матвієнко. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. 316 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44906/1/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0.pdf>
4. Хоменко І. В. Логіка. Теорія і практика : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Khomenko_Iryna/Lohika_teorii_a_ta_praktyka.pdf
5. Шепетяк О. М. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. 256 с. URL: <https://cutt.ly/VwjB8CNU>
6. Юридична логіка : підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 248 с. URL: <https://cutt.ly/uwjB4eGJ>

Додаткова

1. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Логіка» (галузь знань 0304 «Право», 0302 «Міжнародне право»; освітньокваліфікаційний рівень «Бакалавр»; напрям підготовки 6.030401 «Правознавство», 6.030202 «Міжнародні відносини») для студентів I курсу денної форми навчання / уклад.: О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. Е. Зархіна та ін. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 90 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1876/1/NMP_0010.pdf
2. Тягло О. В. Критичне мислення в дії, або досвід критичної рецензії. *Постметодика*. 2017. № 1 (126). С. 8-13. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/765d7941-c171-4458-b806-a2511a21e98b/content>

3. Тягло О. В. Юридична логіка чи логіка для юристів? *Наше право*. 2013. № 2. С. 180–183. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0e481f5f-cbf9-47ba-84bc-3b4e3de18f1e/content>

4. Тягло О. Чи потрібне критичне мислення українській школі? *Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи* : зб. ст. П'ятої міжнар. наук.-метод. конф. з медіаосвіти та медіаграмотності (м. Київ, 31 берез. – 1 квіт. 2017 р.). Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2017. С. 60–64. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c56ef7bd-0b0a-4063-aa24-3093d041e10f/content>

5. Тягло О. В. Логіка юридичних міркувань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 349–353. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4da55cde-fa8f-41e1-a0fb-dcd3ca8534e8/content>

6. Тягло О. В. До поняття юридичної логіки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (70). С. 241-248. URL: <https://cutt.ly/TwjB7moQ>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди. URL: <http://www.filosof.com.ua/>

2. Практикум з логіки. URL: <http://philosophy.ck.ua/praktikum-z-logiki/>

3. Федорченко Ю. Формальна і трансцендентальна логіка. URL: <http://fedorchenko.ho.ua/journal/7.html>

4. Інституційний репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ. Філософія. Логіка. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/communities/b1144b3a-80f2-4fb0-a8c6-702efd7f112f>

Текст лекції

1. Проблема. Визначення поняття «проблема»

У перекладі з грецької термін **«проблема»** позначає перешкоду, ускладнення, завдання. Разом із тим проблема є формою розвитку наукового знання. Відсутність визнання і формулювання проблем у рамках тієї або іншої теорії означає, що дана теорія і методологія її побудови перебувають у кризовому стані або цілком вичерпали себе як інструмент пізнання.

Термін «проблема» вживається в декількох розуміннях:

- як необхідність нового напрямку в певній сфері теоретичного знання;
- як форма вираження необхідності розвитку наукового пізнання;
- як вимога аналізу основних понять і принципів наукової теорії;
- як конкретне завдання теоретичного і методологічного дослідження.

До найважливіших функцій проблеми належить спонукування до перегляду концептуальних припущень, ідеалізацій і абстракцій, які лежать в основі певної теорії. Тому поняття проблеми є категорією і логіки, і методології, і філософії науки. Дослідження поняття «проблема» є надзвичайно важливим із

методологічної точки зору, оскільки проблема — це джерело і вихідна форма пізнавальної діяльності і отримання нового знання, що розгортається за схемою «проблема — гіпотеза — теорія».

Проблема є формою фіксації суперечності між знанням і незнанням, вона є «знанням про незнання», тобто особливим видом знання, об'єктом якого є не просто якийсь предмет, а саме знання про цей предмет. Той стан концепції або теорії, що потребує переходу від старого знання до нового, називають проблемною ситуацією.

Проблемна ситуація — це такий стан справ, коли немає необхідного розв'язання проблеми, коли треба відмовитися від використання звичних, стандартних методів і звернутися до пошуку нових пізнавальних засобів і прийомів. Проблемна ситуація є точкою переходу від усталених поглядів до нових, стимулює висування нових дослідницьких програм. Проблемна ситуація може виникати і на стику декількох сфер, наприклад, на стику права і політики, права і моралі, права і економіки тощо.

Проблема має бути ясно і точно сформульована. Це дає можливість визначити напрямок пошуку, передбачити коло можливих рішень. Часто проблеми не лежать на поверхні. Тому першим етапом у розвитку проблеми є її *усвідомлення*, тобто усвідомлення суперечностей між відомими і невідомими способами вирішення певних завдань. Наступний етап полягає в її *конкретизації*, у проясненні тих логічних кроків, які необхідно здійснити для вирішення проблеми. Для цього необхідно *зрозуміти мету*, що переслідується при розв'язанні проблеми, необхідні для цього теоретичні припущення та ідеалізації, логічну аргументацію.

На постановку проблем впливають різноманітні чинники: 1) особливості мислення, притаманні тій епосі, тому суспільству, де формується і формулюється проблема; 2) рівень досягнутих знань про об'єкти, яких стосується проблема; 3) у добре перевірених, стабільній науковій теорії проблемні ситуації усвідомлюються інакше, ніж у теорії, яка ще тільки формується.

2. Логічна структура проблеми

Поняття проблеми тісно пов'язане з поняттям запитання. **Запитання** — це форма вираження проблеми, засіб її формулювання. Проблема — це або окреме запитання, або комплекс взаємозалежних запитань, що виникають у процесі пізнання чи практичної діяльності.

Будь-яка проблема містить запитання, але не кожне запитання є проблемою. Для відповіді на багато запитань досить наявного знання. Відповідь на запитання, яке містить проблема, потребує проведення дослідження, тому іноді його ще називають дослідницьким запитанням.

Запитання стає проблемою, якщо веде до формування проблемної ситуації. Коли порівнюють або навіть визначають проблему через запитання, вказують, як на істотні ознаки, на вимогу розв'язання, тобто вимогу вибрати і обґрунтувати можливі відповіді, на складність розв'язання, на відсутність автоматичної або звичної відповіді, на необхідність здійснення пошукової діяльності, на практичний або теоретичний інтерес її дослідження і розв'язання.

Схожість між проблемою і запитанням виявляється, зокрема, у схожості їхньої логічної структури. Логічна структура проблеми також містить три елементи — *предмет, зміст і обсяг*. Предмет проблеми задається тією галуззю, в якій виникає проблемна ситуація (наприклад, проблеми в кримінальному або цивільному законодавстві). Зміст проблеми складається з суперечливих висновків щодо предмета дослідження. Обсяг проблеми — це множина альтернативних гіпотез щодо її розв'язання. У судовій практиці, наприклад, завжди постає проблема вибору, що виникає з розбіжності думок і оцінок обвинувачення і захисту.

3. Види проблем

Як і будь-яка інша класифікація, класифікація проблем є значною мірою умовною. Але за сукупністю переважаючих рис можна виділити декілька видів проблем.

Перш за все, проблеми поділяються на *практичні* і *наукові (теоретичні)*. Практичні проблеми мають економічний, соціальний, фізичний, моральний тощо зміст: «Як зробити міцний бетон?», «Де взяти кошти на реалізацію даного проекту?», «Як розкрити даний злочин?», «Як побудувати лінію судового захисту?» та ін.

Наукові проблеми поділяються на прикладні і фундаментальні, хоча чітких меж і тут немає. Розв'язання тієї ж самої проблеми може мати і практичний, і суто пізнавальний інтерес. У свою чергу, наукові проблеми поділяються на *предметні* і *процедурні*. Наприклад, проблема, виражена питальним реченням «Скільки об'єктів складають множину планет?», є предметною, а проблема «Якими засобами визначити кількість планет?» — процедурною.

Предметних проблем також два види: *емпіричні* і *концептуальні*. До емпіричних проблем належать пошук даних, конструювання приладів. Концептуальні проблеми пов'язані із інтерпретацією даних, із формуванням гіпотез і виведенням наслідків. Множина процедурних проблем складається з *методологічних* і *оцінних*. Перші з них стосуються організації дослідження, а другі — із оцінкою емпіричних даних і отриманих наслідків.

4. Проблема і завдання

Поняття проблеми тісно пов'язано також із поняттям *завдання*, але не будь-якого завдання, а нестандартного, тобто такого, для якого відсутні методологія і методика, необхідні для його розв'язання. Наприклад, кваліфікація якихось дій як протиправних є стандартним завданням, а завдання визначення поняття «організована злочинність» — нестандартне. Розв'язання цієї проблеми може зажадати змін у законодавстві. У зв'язку з таким розумінням проблеми логічний аналіз поняття «проблема» може бути зведений, у певному сенсі, до логічного аналізу завдань, до логіки, в якій систематизуються схеми розв'язання завдань. Поняття «завдання» і «розв'язання завдання» приймаються як вихідні. Застосування логічних операцій дозволяє одержувати нові завдання з вже існуючих, зводити розв'язання одних завдань до розв'язання інших.

5. Визначення поняття «гіпотеза» і ролі гіпотез у пізнанні

Гіпотеза (з грец. *hypothesis* — підстава, припущення) — умовне, імовірнісне пояснення причин того чи іншого явища або припущення, в якому передбачається існування якого-небудь об'єкта чи його властивості, поведінки тощо. **Наукова гіпотеза** — це теоретичне твердження про передбачуваний зв'язок двох чи декількох явищ. У гіпотезі передбачається наявність причинно+наслідкового зв'язку між групами фактів. З одного боку, гіпотеза — це ймовірнісне знання, що вимагає емпіричного підтвердження, а з другого — гіпотеза формулює нове знання. Тому вона має задовольняти вимозі бути і теоретично, і емпірично істинною.

Гіпотеза виражається у вигляді гіпотетичного твердження — припущення, яке може бути як істинним, так і хибним. Наприклад, «Можливо, вранці буде хороша рибалка», «Можливо, що в печері сховано скарб». Після уточнення і перевірки гіпотези вона може отримати конкретну істиннісну оцінку, тобто вважатися або істинним, або хибним знанням.

Оскільки гіпотеза містить імовірнісне знання, вона з логічної точки зору не може кваліфікуватися як істинна або хибна доти, доки не буде перевірена на практиці чи логічними методами.

Власне логічним методом обґрунтування гіпотези є її виведення з інших положень, істинність яких уже встановлена. З логічної точки зору гіпотеза являє собою умовно-категоричний умовивід за формулою «якщо... то...» ($A \rightarrow B$). Гіпотеза може виражатися й в інших формах, наприклад, у формі «чим... тим...». У такому випадку вчений ставить у можливу залежність два явища (процес) і встановлює між ними кількісний причинно+наслідковий зв'язок: «Чим вище добробут нації, тим швидше зростає чисельність її населення».

Роль гіпотез у науковому пізнанні неможливо переоцінити. Гіпотези — стрижень наукової теорії. У широкому розумінні гіпотеза — це запитання, побудоване відповідно з науковими правилами. Коли на запитання отримана певна відповідь, гіпотеза або стає невід'ємною частиною наукового знання, або відкидається.

Отже, існують два способи підтвердження гіпотези: *емпіричний* і *теоретичний*. У першому випадку гіпотеза одержує право на існування, в другому — визначаються її місце, функції і роль у системі наукового знання. Слід мати на увазі, що в науковому пізнанні фіксуються не тільки підтверджені, але й відкинуті після перевірки гіпотези: знання негативного результату вважається корисним хоча б для того, що «не наступати двічі на одні й ті ж самі граблі».

Існують дуже тісні зв'язки між гіпотезою і теорією. Теорія з певного погляду є системою колишніх гіпотез. Гіпотези — головний елемент теорії на стадії її формування і перевірки. Перевіряючи теорію при виникненні нових проблем, вчений перевіряє насамперед її гіпотези, які можуть бути обмежені в їхній істинності під кутом зору раніше не відомих фактів. Гіпотеза вважається логічно істинною, коли вона виводиться дедуктивно з теорії. Вона емпірично істинна, коли відповідає фактам. Але логічно істинне твердження може бути в

той же час емпірично помилковим. Установлюючи істинність гіпотез, вчений установлює істинність самої теорії.

Для здійснення успішної перевірки емпіричної істинності своєї гіпотези вчений має, по-перше, сформулювати її як можна простіше, конкретніше і зрозуміліше; по-друге, вказати на метод чи засоби такої перевірки. Оскільки всі гіпотези, висунуті в межах даної теорії, міцно взаємопов'язані, перевірка однієї з них стає перевіркою всієї теорії.

Крім гіпотез, теорія містить *постулати* — колишні гіпотези, що стали доведеними. Але з розвитком пізнання проблематичними можуть стати і постулати теорії. І тому вони разом з гіпотезами теж можуть бути піддані перевірці і перегляду.

6. Види гіпотез

У сучасній науковій літературі розрізняють загальні (генеральні, стратегічні) і окремі (робочі, тактичні), описові і каузальні (причинно-наслідкові), абстрактні і конкретні, кількісні і якісні, статистичні тощо. Найбільш поширеною класифікацією гіпотез є їх поділ на загальні і окремі. Гіпотези можуть бути дуже загальними і абстрактними, якщо вони стосуються абстрактних сутностей (наприклад, у математиці, теоретичній фізиці, філософії, історії і т.ін.).

Окремі гіпотези стосуються обмеженого кола явищ. Окрему, конкретну гіпотезу легше перевірити. За інших рівних умов більш цінною для науки є гіпотеза, що охоплює більш широку сукупність об'єктів. Однак пропорційно рівню узагальнення гіпотези зростає трудомісткість дослідження. Чим більше змінних входить у гіпотезу, тим більше охоплюється нею коло явищ, але тим складніше її логічне та емпіричне підтвердження.

7. Правила формулювання гіпотез. Розробка гіпотези

При формулюванні гіпотез треба дотримуватись таких правил.

1. *Гіпотези повинні бути концептуально ясними*, тобто не містити багатозначних і суперечливих понять.

2. *Гіпотези повинні мати емпіричні референти*, тобто їх поняття мають указувати на певні об'єкти. Наприклад, страйк виступає референтом чи ознакою скорочення робочих місць або погіршення умов праці.

3. *Наукові гіпотези не повинні містити моральних оцінок чи суджень*. Не треба використовувати такі слова, як «добре», «погано» і т.ін.

4. *Загальна гіпотеза у разі потреби має бути розбита на частини*. Недостатньо зробити узагальнений прогноз демографічної ситуації: треба ретельно визначити категорії населення, час, економічні чинники і т.д.

5. *Кожна гіпотеза повинна мати свої інструменти і засоби перевірки*.

Розробляючи гіпотезу, треба мати на увазі такі найважливіші критерії прийнятності гіпотези: 1) необхідно відхиляти гіпотези, що не можуть бути перевірені доступними засобами; 2) необхідно висувати, а потім відкидати альтернативні гіпотези, залишаючи одну перевірену.

У розробці гіпотез існують декілька етапів.

Перший етап — висування гіпотези. Це творчий процес, що спирається переважно на досвід та інтуїцію вченого. Спочатку гіпотеза може з'явитися у дуже нечіткій формі, наприклад, у формі метафори,

Другий етап — логічне уточнення і чітке формулювання гіпотези.

Третій етап — логічна перевірка гіпотези на узгодженість з безсумнівними теоретичними здобутками. На цьому етапі гіпотеза може бути розгалужена на низку окремих гіпотез

Четвертий етап — емпірична перевірка гіпотези на практиці, шляхом спостережень та експериментів.

П'ятий етап — залучення перевіреної гіпотези до складу теоретичного знання та практичного досвіду.

8. Визначення поняття «теорія». Структура та функції теорії

Термін «**теорія**» (від грец. — *theoreia*) буквально означає «видовище», у переносному сенсі — певний погляд на речі. Теорія відображає реальність вибірково, відкидає другорядне і залишає головне. Дуже часто терміном «теорія» позначаються наукові дисципліни або їхні розділи (наприклад, теорія держави і права, теорія управління, теорія імовірностей, теорія помилок при вимірюванні тощо). Більш точно, кожен науку утворює лише сукупність окремих і різних теорій. Вони можуть бути створені на основі однієї й тієї ж сукупності фактів, але по-різному оцінювати їх, і кожна може бути коректною, виходячи з власної системи аргументів

Теорія являє собою якнайбільше розвинуту форму організації і систематизації наукового знання. Послідовність, змінюваність, конкуренція і взаємна додатковість теорій і становлять дійсну історію науки.

Наукова діяльність полягає у винаході теорій із метою пояснення тих або інших явищ, у критиці цих теорій і заміні спростованих теорій новими теоріями. На певний час теорія дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки відповідної сфери дійсності. Вона є вираженням системної організації знання.

Наукові теорії є концентрованим фіксуванням знання про різноманітні аспекти певних фрагментів дійсності і відправною точкою для подальших досліджень.

Прикладами найбільш визначних теорій є геометрія Евкліда, силогістика Аристотеля, класична механіка Ньютона, загальна і спеціальна теорії відносності Ейнштейна, теорія елементарних частинок і квантова теорія у фізиці, теорія множин у математиці, теорія еволюції Дарвіна у біології. Прикладами теорій у суспільних і гуманітарних науках є теорії особистості, теорії суспільного розвитку, історичного прогресу, теорії культури тощо.

Треба зауважити, що соціально-історичні і гуманітарні теорії (у тому числі правничі) не відповідають усім вимогам, що висуваються до природничо-наукових та математичних теорій, тому їх часто називають концепціями, тобто системами понять (концептів).

Серед безлічі визначень наукової теорії найбільш поширеними є такі:

1) сукупність логічно пов'язаних між собою абстрактних понять і постулатів;

- 2) ієрархічно організована система гіпотез;
- 3) сукупність змінних, що описують певний фрагмент реальності.

Наприклад, теорія організацій включає такі змінні, як величина організації, статусна структура, ступінь централізації, ефективність функціонування, тип лідерства і т.под.

Визначена так чи інакше, *наукова теорія є системою знань, що дозволяють пояснити виникнення і функціонування матеріальних та ідеальних предметів і явищ, а також прогнозувати їх розвиток.*

Її положення піддаються логічній, експериментальній і широкій практичній перевірці. Стрижнем теорії є певна *ідея*, яка конкретизується в її *принципах, законах і категоріях*.

Структура теорій. Кожна наукова теорія має складну ієрархічну структуру. Сучасна методологія наукового пізнання виділяє в структурі теорії її ідеалізований об'єкт, мову, концептуальний апарат, систему законів і логіку побудови.

До *основних функцій теорії* відносять *опис, пояснення і прогнозування*. Теорія дає опис якихось аспектів дійсності. У силу цього наукова теорія може бути істинною або хибною, тобто описувати реальність адекватно або перекручено. Теорія повинна пояснювати відомі факти, вказуючи на ті суттєві зв'язки, що лежать в основі фактів. Прикладом пояснення може бути подання устрою реального світу. Нарешті, теорія має прогнозувати нові, ще не відомі факти — явища, ефекти, властивості предметів, надавати значущі знання щодо майбутніх подій. Наявність значущих фактів, що прогнозуються теорією, служить підтвердженням її плідності й істинності.

Розбіжність між теорією і фактами або виявлення внутрішніх суперечностей у теорії дає імпульс до розвитку теорії, перегляду її окремих положень. Ці розбіжності можуть призвести до відмови від теорії і до заміни її новою теорією.

Теорія містить два типи тверджень. Одні з них є узагальненнями часткових або одиничних тверджень. Вони отримані в результаті індукції і мають гіпотетичний характер. Інші твердження є наслідками загальних положень і принципів. Вони отримані за допомогою дедуктивного виведення. Таким чином, у теорії сполучаються обидва засоби одержання знання. Тому за своїм методом теорія є гіпотетико-дедуктивною.

Теоретичне знання не просто відображає реальність, а втілює певне ставлення суб'єкта до неї. Особливо це проявляється в соціальних науках, де теорія виконує функцію інтерпретації, яка часто приймає форму суб'єктивної оцінки. В соціальних науках немає загально визнаних аксіом і постулатів, а також універсальних методів і засобів емпіричного підтвердження.

Але наукова теорія не просто будує теоретичний образ світу, а й виконує регулятивну функцію, спрямовуючи подальші дослідження. У цьому випадку теорія виступає як метод. Наприклад, при побудові інших теорій вона може задавати норми теоретичного дослідження, тип експериментальних досліджень.